

Història de Can Girona L'imperi dels Girona al Poblenou

Andreu Isern Gausí

758 GACETA DE LOS CAMINOS DE HIERRO

HERRERÍA Y TALLERES DE CONSTRUCCION DE NTRA. SRA. DEL REMEDIO.

I. y C. GIRONA, PROPIETARIOS,
BARCELONA
Año 1902.

C. CARDENAL, DIRECTOR,
INGENIERO DE CAMINOS, CANALES Y PUERTOS,
San Martín de Proenca, Portugal.

Fabricación de toda clase de hierros planos, redondos, cuadrados y especiales para construcciones.
Surtido de vigas laminadas de 80 a 300 milímetros de altura.
En ángulos desde 20 a 150 milímetros.
En T 20 a 100.
Carreles Loubat de 20 y 22 kilogramos el metro lineal y Vignole de 4, 11, 17 y 35 kilogramos.
Especialidad en fabricación de tornillos, tuercas, roblones, escarpas y demás accesorios para ferro-carreles.
Construcciones de tinglados, puentes, faros, embarcaderos, etc. de hierro, ya sea mediante proyecto, ya encargándose la misma casa de su redacción con arreglo a los datos que se suministran.
Se facilitan todas las noticias, precios, catálogos, etc., a quien los pida.
Dirigir la correspondencia a Y. y C. Girona, BARCELONA.

Anunci dels anys que Can Girona es deia Herrería de Nuestra Señora del Remedio.

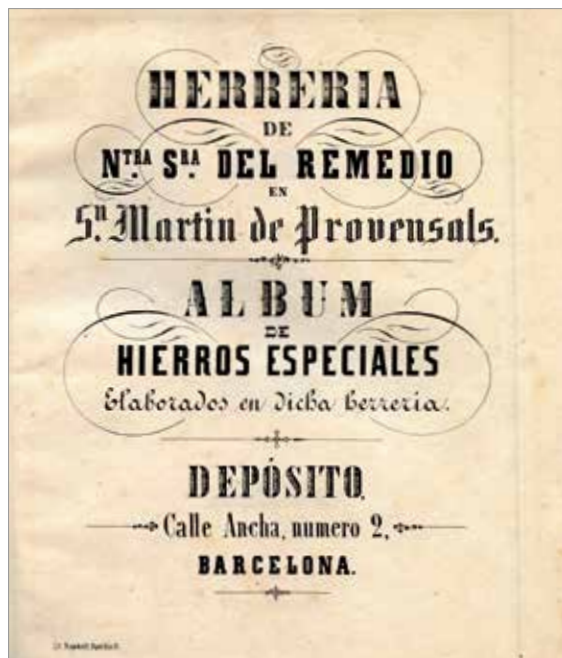
Quan Macosa va marxar del Poblenou, els seus solars, unes 17 hectàrees, van donar pas a tres nous espais separats pel carrer de la Selva de Mar. En un d'aquests espais s'hi va construir un conjunt d'habitatges d'alt nivell amb un parc, promoguts per l'empresa americana Hines. Aquí també hi ha oficines, un hotel i el centre comercial Diagonal Mar. En una altra part dels antics terrenys hi ha un conjunt d'habitatges socials i un hotel que estan al voltant de la Torre de les Aigües; i el tercer espai ara és el conjunt d'habitatges del Front Marítim.

L'empresa Can Girona – MACOSA va ser un dels màxims exponents de la metal·lúrgia de transformació i una de les indústries més importants i emblemàtiques del Poblenou, des de la seva cre-

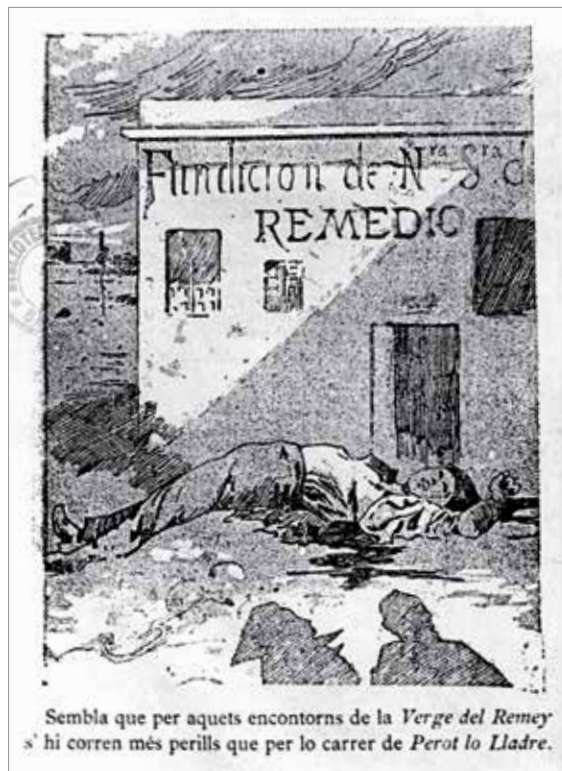
ació fins al seu trasllat a Santa Perpètua de Mogoda, una trajectòria que va durar més de 150 anys.

Antecedents: les ferreries

Les ferreries eren els establiments on es treballava el mineral de ferro per transformar-lo en metall. A mitjan segle XIX ja s'utilitzaven sistemes més moderns per a la producció de ferro, que superaven en rendibilitat les antigues fargues. Aquestes fargues produïen directament metall de ferro, mentre que a les ferreries es realitzaven dues fusions. Primer calia obtenir el ferro de fosa, apte per a la forja i la foneria, que tenia un cert contingut de carboni. En una segona fusió es descarbonitzava per obtenir ferro dolç o acer. Aquesta operació d'afinament o purificació del ferro per obtenir

1

2

l'acer era la pudelació. Algunes ferreries disposaven d'alts forns i obtenien ferro colat o de fosa en lingots. D'altres, l'havien de comprar o importar per produir acer. Els alts forns, com el seu nom indica, eren estructures molt altes i de petit diàmetre que ajudaven a aconseguir la temperatura desitjada per poder fondre el mineral. En aquestes estructures, gràcies a les grans temperatures assolides (2.000 graus), s'aconseguia fer la reducció del ferro barrejant-lo amb carboni i separar tots els elements sobrants. Es produïa un ferro de poca qualitat per ser comercialitzat, així que després calia purificar-lo o afinar-lo. El 1850, a Catalunya només hi havia un alt forn, El Veterano Cabeza de Hierro, a Camprodon, que utilitzava carbó de còc produït amb el carbó de les mines de Sant Joan de

3

les Abadesses. A la resta de l'Estat espanyol n'hi havia 43, entre els quals destacaven els tretze de Terol i els onze de Màlaga. El País Basc en tenia només dos. Al cap de nou anys, Catalunya ja disposava de sis alts forns, però només tres establiments tenien l'equip necessari per produir acer o ferro dolç: el del Clot (Alexander i Companyia), el de Sants (Castanys i Companyia) i la Ferreria Barcelonesa, al Poblenou.

Ferreria Barcelonesa (1857-1861)

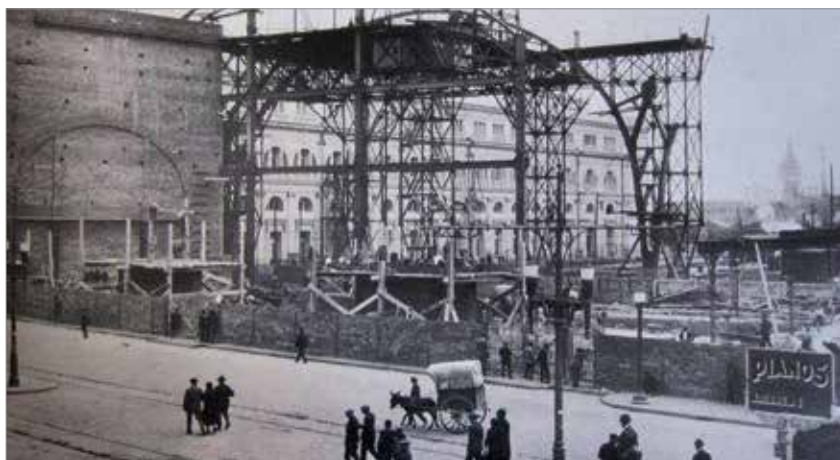
Els orígens de MACOSA es remunten a la creació l'any 1857 de la Ferreria Barcelonesa, situada a la part de llevant de Sant Martí de Provençals, al barri del Poblenou. Disposava d'un capital social de dos milions i mig de rals (uns 3.800 euros) i tenia les oficines al carrer de la Mercè, número 44, de Barcelona.

Es tractava d'una ferreria de segona fusió; no disposava d'alts forns, sinó de forns de pudelació i forns de rescalfament. Els primers permetien obtenir acer o ferro amb baix contingut en carboni barrejant un bany de ferro colat líquid amb escòria ferruginosa; els forns de rescalfament transformaven les boles de ferro obtingudes en un material dúctil, apte per obtenir la forma desitjada. L'empresa funcionà fins al 1861, moment en què es liquidà i passà a ser controlada pels germans Ignasi i Casimir Girona, fills d'Ignasi Girona i Targa i Rita Agrafel i Obrador, la seva segona esposa.

1. Catàleg de la Herrería Nuestra Señora del Remedio.

2. Il·lustració apareguda a la revista *La Tramuntana* el 1881 i que fa referència a la inseguretat de la zona on hi havia la fàbrica.

3. Anunci dels productes que fabricava la ferreria.

Can Girona, sota les diferents denominacions que ha tingut al llarg dels anys, va participar en la construcció d'edificis emblemàtics de Barcelona. De dalt a baix, el Born, el funicular del Tibidabo, l'estació de França i la Torre de Sant Sebastià.

Ferreria de Nuestra Señora del Remedio (1862-1883)

Els germans Girona es van fer càrrec de la Ferreria Barcelonesa i van continuar les seves activitats. Per fer-ho no dubtaren a contractar dos enginyers francesos: Beau i De la Ville. Aquests i les seves famílies vivien prop de Can Girona, a la zona del carrer de Pellaires, en unes cases baixes. Segons la tradició oral, la presència d'aquests tècnics francesos és la causa per la qual aquesta barriada es diu la França Xica. En aquest mateix sentit apunta una extensa informació —el que avui es coneix com un publireportatge— publicada el 23 d'agost de 1891 a *La Vanguardia* i que esmenta la presència de francesos vivint al voltant de la fàbrica.

Aviat, l'Ignasi i en Casimir van decidir canviar el nom de la fàbrica i la van anomenar Ferreria de Nuestra Señora del Remedio (1865). Aquest nom relacionava la nova empresa amb la finca del Castell del Remei, propietat dels Girona, al municipi de Penelles (la Noguera). A més a més, aquesta marededéu era la patrona de la família d'ençà que el seu pare, Ignasi Girona i Targa, (Tàrrega, 1781 – Barcelona, 1867), fundador de la nissaga, havia trobat refugi a la capella de la Mare de Déu del Remei de Tàrrega, quan era perseguit per les tropes de Napoleó durant la Guerra del Francès. Primogènit d'uns comerciants rics de Tàrrega, Ignasi Girona i Targa es traslladà amb el seu germà a Barcelona el 1803 per estudiar. Un cop establert

a la ciutat creà una casa de comerç. Els seus negocis van ser molts i variats: creació d'entitats bancàries, prospeccions mineres, metal·lúrgia, inversions en assegurances, obres d'infraestructures, etc. Es va casar dues vegades i va tenir vuit fills. Dotat amb unes habilitats innates d'organització empresarial i una visió global de les transformacions dels sectors econòmics, consolidà el grup familiar i assumí la direcció dels seus membres. Entre la nombrosa descendència destaquen els seus fills Manuel —alcalde de Barcelona el 1876—, Ignasi, Casimir i Jaume —que anà a viure a Madrid i fou el representant dels interessos de la família davant l'administració central. Van establir entre ells una autèntica divisió de treball i una estreta col·laboració.

Sota l'impuls dels germans Girona, la Ferreria de Nuestra Señora del Remedio, coneguda popularment com a Can Girona, es va convertir en una de les primeres empreses metal·lúrgiques catalanes. Les primeres matèries i les proporcions que utilitzava la ferreria eren: ferralla del país (1/2), ferro d'Escòcia (1/4) i carbó de còc de França o Anglaterra (1/4). La dependència exterior era important però s'equilibrava amb la gran quantitat de ferro vell que generava el país, que estava força industrialitzat. Aquesta va ser una de les raons importants per constituir l'empresa: l'existència de ferralla en abundància. També va influir la proximitat de les mines de carbó de Sant Joan de les Abadesses i un mercat important com era el de Barcelona. El 1866 produïa unes 3.000 tones de ferro de totes classes: ferros quadrats, plans, angles de totes dimensions, biguetes, carrils. Disposava també d'un forn cilíndric on es fonien uns 170.000 quilograms de ferro en lingots, destinats a produir columnes, baranes, canonades i coixinets. L'empresa fou la responsable de la construcció dels primers carrils (barres d'acer laminat) fets a Catalunya i a l'Estat, en un moment en què estava en construcció la xarxa ferroviària catalana i espanyola.

Tot i la bona marxa del negoci, es va fer necessària una especialització més gran, per fer front a la competència europea. Es fabricaven 500 productes diferents. Hi havia 250 treballadors, formats per fer de pudeladors, rescalfadors, laminadors, maquinistes i els qui treballaven la pasta de ferro. L'any 1871 ja es produïen 8.000 tones anuals en forma de carrils, jàsseres (bigues mestres), ponts i tota mena de peces metàl·liques. A banda dels carrils de tren, l'obra més emblemàtica va ser el Mercat del Born de Barcelona, que fou construït amb materials de la ferreria del Remei, treballats per La Maquinista Terrestre i Marítima i per El Nuevo Vulcano. El nou mercat el va inaugurar

el germà gran dels Girona, en Manuel, aleshores alcalde de Barcelona, el 28 de novembre de 1876.

Malgrat la prosperitat, els conflictes laborals hi eren presents. La fàbrica romangué tres mesos tancada el 1872 a conseqüència d'una vaga. Tanmateix, abundava entre els treballadors la visió interclassista i paternalista de la direcció. Un exemple de confraternització amb el personal fou el dinar que es va fer el desembre del 1879 a la Fonda del Falcó de Barcelona, una de les més elegants del moment, amb motiu de la festivitat de Sant Eloi, patró del gremi metal·lúrgic. Al dinar,

José Silvestre Granell, el Sciutti (Sant Martí de Provençals, 1887 – Caracas, 1969)

José Silvestre Granell, de malnom *el Sciutti*, delegat del sindicat únic i membre de l'anomenat Grupo Negro format per operaris sindicalistes de la foneria Girona.

Afiliat a la CNT des del 1918, va ser detingut el març del 1921 i jutjat el mes d'agost següent per uns fets que van tenir lloc el setembre del 1920 a la foneria Girona. El Sciutti i José Vila van amenaçar Samuel Gonzalo Cervera, que treballava amb ells a la foneria, de trencar-li el cap si no pagava les quotes al sindicat. A més, segons consta en el sumari, van aconseguir una carta del sindicat d'alimentació dirigida a l'encarregat de la foneria demanant que l'acomiadessin, com així va succeir, amb el pretext que treballava al mateix temps en una vaqueria i l'acusaven de treure el jornal a un altre obrer.

El fiscal del cas va demanar per a Silvestre Granell dos anys, quatre mesos i un dia de presó correccional. No sabem si en aquesta ocasió va ser condemnat, però sí que va entrar a la presó en nombroses ocasions i va ser deportat a Reus en plena repressió del governador militar de Barcelona, Martínez Anido, i del seu cap de

policia, Miguel Arlegui. Silvestre va salvar la vida quan la seva companya María Adelantado, amb la seva filla Conxita en braços, es va decidir a acompanyar-lo en el seu trasllat. En l'època era habitual aplicar la *ley de fugas*, cosa que significava rebre un tret per l'esquena.

Vivia al carrer de Catalunya (avui, Ciutat de Granada), on va néixer el seu fill Joaquim, que amb els anys també va ser un reconegut militant anarquista. El malnom del Sciutti (escrit Chuti en la premsa de l'època) li venia de la seva afició pel teatre, on dirigí grups d'obrers en benefici dels presos del sindicat.

Es va exiliar a França durant la Dictadura de Primo de Rivera i va treballar de miner. Va tornar a Barcelona el 1934 amb la proclamació de la República i va ser nomenat president del sindicat manufacturer de la CNT a Barcelona. Acabada la Guerra Civil, es va tornar a exiliar a França i d'allà a Mèxic. L'any 1950 es traslladà a Caracas (Veneçuela) i va acabar la seva vida laboral com a conserge del Centre Català de Caracas.

J.F.

L'enginyer director de la foneria Girona, cosit a trets

A dos quarts de vuit del dissabte 30 de gener de 1931, l'enginyer director de la foneria Girona, Jaime Prat Lluch, de cinquanta anys, solter, va ser tirotejat per tres individus, que el van ferir de gravetat al cap i en una mà. Això passava al carrer de l'Argenteria. L'enginyer havia sortit uns minuts abans del seu domicili de la plaça del Rei per dirigir-se a agafar el tren a l'estació de França per anar a la foneria.

Va ser traslladat al Dispensari de les Cases Consistorials, però, a causa de l'extrema gravetat de la ferida al cap, va ser traslladat a la clínica privada del doctor Olivé Gumà.

L'atemptat sembla que estava relacionat amb una vaga a la foneria Girona, que en aquells moments s'havia acabat i la majoria dels obrers, uns 1.800, ja s'havien reintegrat a la feina.

El succés va provocar les protestes de la direcció de l'empresa davant del Govern Civil, amb el senyor Juan Girona al capdavant, i també de part dels treballadors, alguns d'ells amenaçats de mort.

La direcció de la foneria va oferir als treballadors que, a canvi que es donessin de baixa dels sindicats i pagant la mateixa quota, l'empresa els assegurava les pensions de viduïtat, orfandat, atur forçós, malaltia, etc.

Quasi quatre anys després de l'atemptat, el diumenge 30 de desembre de 1935 va ser detingut Lucio Gómez Arnaiz, de filiació anarquista, com un dels presumptes autors.

L'enginyer es va recuperar de les ferides, i se'n va tornar a tenir notícies quan l'any 1940 el diari ABC va publicar una esquila on anunciava una Misa del Espiritu Santo per inaugurar el curs acadèmic de l'Escola d'Enginyers, al final de la qual es va cantar un respons pels enginyers i alumnes morts durant la Guerra Civil al camp de batalla o assassinats a mans de l'«horda roja». En la llista dels difunts hi havia Jaime Prat Lluch, sense especificar en quines circumstàncies trobà la mort.

J.F.

presidit pels germans Girona, acompanyats pel director de la fàbrica i la premsa, hi van assistir 150 operaris. La revista de caràcter conservador *La Unión*, de Sant Martí de Provençals, en la seva edició del 7 de desembre del mateix any, va publicar la informació d'aquest dinar. La crònica es titulava «La armonía del capital y del trabajo en la Herretería Nuestra Sra. del Remedio», i explicava la bona concòrdia i la gratitud de tots els treballadors envers els propietaris. Els brindis d'agraïment per part dels operaris, obrers i també de l'enginyer cap de fabricació, senyor Sardà, es van anar succeint. Finalment, va intervenir Casimir Girona i el periodista va escriure que «en un correcto e improvisado discurso, tomando pié del brindis del obrero que habló de la familia, se ocupó de cuanto ha preocupado a la casa la suerte de los operarios, y de sus familiares ante la crisis que atravesamos, que algunas veces las circunstancias les han obligado a discutir la conveniencia de cerrar el establecimiento o disminuir los trabajos, pero que siempre el afecto que a sus obreros profesan les inclinó a continuar, aún a costa de grandes sacrificios».

Material para ferrocarriles y construcciones (1881-1936)

La fàbrica s'anà expandint. El 23 de desembre de 1881, la família Girona, Crédito General de Ferrocarriles i el grup Baucells i Gallisà, juntament amb altres accionistes, constituïren l'empresa Sociedad Material para Ferrocarriles y Construcciones, amb un capital de deu milions de pessetes. El

Per dins de la factoria, pel carrer d'Enna (avui Ramon Turró), hi havia unes vies per on circulava el Traver, que era una gran grua que es feia servir per transportar peces de ferro.

ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA. ANYS 1945-1947.

nom popular ha estat sempre el de Can Girona, en record dels seus principals impulsors. La seu de la societat s'establí al número 2 del carrer Ample de Barcelona. Aquesta societat es va convertir en la segona gran empresa metal·lúrgica de Catalunya, després de La Maquinista Terrestre i Marítima. Els germans Girona eren els accionistes majoritaris, amb un 37,5 % de les accions, però també el Crèdit General de Ferrocarrils, que tenia un 25 % de les accions, estava vinculat a la família, ja que era una empresa filial del Banco de Castilla, fundat per Jaume Girona i altres socis a Madrid. El paper dels Girona va ser fonamental. Els germans Casimir i Ignasi, el 1883, van aportar a la societat la Ferreria de Nuestra Señora del Remedio i són els que coneixien el negoci i la indústria del ferro. Joan Girona i Vilanova, fill de l'Ignasi, era el responsable executiu dins la societat de tot el que feia referència al ferro i metalls i ocupà la gerència de l'empresa durant 67 anys. Manuel Girona hi participà a títol personal per fer costat als germans. Els nous administradors van comprar els terrenys que envoltaven la ferreria fins a ocupar un total de 13 hectàrees i disposaven d'una línia pròpia de ferrocarril que connectava Barcelona amb França. La fàbrica tenia tres naus il·luminades amb electricitat des del 1882; la primera estava ocupada per tres màquines de vapor de 120, 80 i 50 cavalls de vapor que posaven en funcionament quatre trens laminadors. Hi havia també cinc forns de refinament, dos martinets i uns torns. La segona nau era la destinada a les construccions metàl·liques, sobretot a la construcció de carrils ferroviaris, i disposava d'un taller de caldereria, una màquina hidràulica i una màquina de vapor de 30 cavalls de vapor. Finalment, la tercera es dedicava a la fabricació de cotxes i vagons ferroviaris, el producte fonamental de l'empresa.

L'any 1887 es van construir més de 1.000 vehicles, que van ser distribuïts per la península i enviats a ultramar, així com també onze ponts. En aquella època la fàbrica tenia 300 treballadors. La societat va abandonar de seguida la pretensió de construir alts forns per fer tot el procés del ferro i va passar a utilitzar bàsicament ferralla del país i lingots de ferro del País Basc. Durant l'Exposició Universal de Barcelona del 1888, de la qual Manuel Girona va ser comissari reial, els Girona van mostrar la seva especialitat, que era el material mòbil, amb set vagons de tren i un tramvia que ocupaven bona part del recinte de la Galeria de Material de Transport. L'empresa va ser guardonada amb la Medalla d'Or de l'Exposició per la construcció de vagons.

Tanmateix, les condicions de treball dels obrers eren difícils i la conflictivitat laboral experimen-

tava esclats: la vaga general metal·lúrgica del febrer del 1902, la Setmana Tràgica (1909) i la vaga del metall del 1910, que segons fonts sindicals durà més de 60 dies. Cal assenyalar que els jornals al sector del metall havien experimentat una forta davallada, de 4,50 pessetes el 1890 a 3,75 el 1900. Les principals reivindicacions eren l'augment dels sous i la disminució de la jornada a nou hores en lloc de deu.

Tot i la conflictivitat laboral, la fàbrica havia aconseguit esdevenir un símbol de la capacitat industrial catalana, com també ho era La Maquinista Terrestre i Marítima. A finals del segle XIX, juntament amb la fàbrica Rivièrre, eren les úniques grans empreses del metall de Sant Martí de Provençals. Van construir 160 tramvies de Barcelona amb motiu del canvi de la tracció animal a la força elèctrica (1897), cotxes per al Funicular del Tibidabo i tramvies elèctrics per a Madrid (1901). El 1907, l'empresa va millorar la divisió metal·lúrgica amb la compra d'un forn Martin-Siemens de 25 tones i va guanyar autonomia en el proveïment d'acer i agilitat en el compliment dels encàrrecs. Es van construir grans estructures metàl·liques, com ara la de l'Estació de França de Barcelona, les antigues estacions de Cadis i Vigo i materials per a ferrocarrils, metros i tramvies. El 1913, la direcció de l'empresa va demanar a l'Ajuntament la constitució d'una illa

Portada de la revista *L'Esquella de la Torratxa* del 1920, que fa referència als anys del pistolisme.

Divuit milions de pessetes de la Grossa de Nadal

FOTO: BRANGULÍ.

El segon premi, el número 46.346, de la Loteria de Nadal del 1945 va repartir 18 milions de pessetes entre els treballadors de Can Girona. El caixer, el senyor Miguel Ventura Chiva, adquirí tres sèries, que va repartir mitjançant participacions entre els empleats de la fàbrica, amistats i veïns. Entre els afortunats hi havia una parella de nuvis, el comptable Salvador Valls, l'obrer Francisco Hernández, del magatzem de recanvis, el practican de l'empresa Domingo González, que hi jugava 75 pessetes, i el sereno Daniel Fernández, amb una participació d'un duro. El gerent, Juan Girona, de noranta anys, hi jugava 10 pessetes, i el seu secretari, el senyor Martí, 15.

Algunes participacions del número afortunat a la rifa volaren cap a Argentina i Mèxic, i altres van ser distribuïdes a Badalona, Salamanca, Madrid, Sant Sebastià, la Seu d'Urgell, Organyà, l'Arboç i Belianes (Lleida).

L'empresa havia estat abonada durant quaranta anys al número 10.236, que mai no va afavorir els seus obstinats devots.

Segons va explicar Rafael Amat Carreras, enginyer en cap dels tallers, hi va haver bastants treballadors entre els afortunats que van decidir descomptar-se voluntàriament un percentatge del premi per repartir-lo entre els obrers que no van tenir sort.

industrial que li permetés disposar d'un espai gran i unitari sense interrupcions. Finalment, el 1915, va aconseguir l'acord municipal. L'illa quedava delimitada entre el carrer dels Ferrers, el camí dels Capellans i els carrers d'Enna (actual Ramon Turró), Agricultura i Ferrocarril, una superfície equivalent a nou illes de l'Eixample. L'Ajuntament exigia a canvi la circulació oberta pel carrer d'Enna, cosa que mai no va aconseguir. El carrer d'Enna, per dins de Can Girona, va ser sempre una zona de pas destinada a la mobilitat interior i per on circulava el Traver, que era una gran grua per transportar peces de ferro.

Durant l'abril del 1914 se celebrà el Congrés de la Federació Regional Catalana de Metal·lúrgics. El sindicalisme a Catalunya es va reorganitzar i avançava cap a la configuració dels sindicats únics, que havien de donar més força a les accions unitàries de tots els treballadors. Paral·lelament es creà l'Associació Nacional d'Indústries Metal·lúrgiques, que reunia una trentena d'empresaris. En la direcció, la presència catalana era molt important i Joan Girona n'era un membre destacat. Si durant els anys anteriors a la Primera Guerra Mundial dominava el lerrouxisme entre els obrers, aviat la penetració del sindicalisme revolucionari capgirà la situació. La CNT es va fundar el 1911 i, després d'un període de clandestinitat, va reaparèixer el 1915. La crisi social i la força del sindicalisme obrer van esclatar a partir del 1917. Són els anys del pistolerisme i Can Girona va patir aquesta violència.

Els anys del pistolerisme

El maig del 1919 hi va haver un atemptat contra un encarregat a la cruïlla del camí de la Verneda i el carrer d'Espronceda. El 20 d'agost d'aquell mateix any, quatre obrers de la fàbrica van resultar enverinats en beure aigua del càntir i dos van morir. Maria Amàlia Prada, al seu llibre *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona, 1918-1923*, apunta que van ser els seus mateixos companys qui els van enverinar perquè no volien sindicar-se.

Federico Baratech Alfaro, sindicalista i periodista i un dels fundadors i secretari dels Sindicats Lliures a Barcelona, escriu a la seva obra *Los mártires del sindicalismo* que van ser obrers afiliats al Sindicat Únic els qui van posar el verí. Per la seva banda, Prada, a la pàgina 283 del llibre citat, explica que «contràriament als mites divulgats per uns i altres, sembla que la majoria de víctimes, un 40 %, procedeixen d'obrers que es resisteixen a enquadrar-se en cap organització sindical».

La violència s'incrementà quan el Sindicat Lliure (proper a la patronal) va entrar a l'empresa el 1922. Aquell mateix any van morir quatre treballadors, un dels quals havia format part del Sindicat Únic però havia canviat de bàndol. Arran de les morts hi va haver una vaga de tres hores en senyal de protesta. El darrer atemptat d'aquell any es va produir l'11 d'agost, quan morí a trets Josep Solanas, un treballador de 30 anys que s'acabava de casar. Aleshores hi hagué una aturada de dos dies després de grans discussions i trets entre els treballadors amb el resultat de dos ferits. Després d'un període de crisi, els anys de la Primera Guerra Mundial van permetre una nova expansió. El maig del 1922, Can Girona va adquirir a la Societat General d'Aigües de Barcelona el complex de la Torre de les Aigües del Besòs, un solar industrial de 19.000 metres quadrats amb els edificis, la maquinària i una extensa zona d'hortos i jardins.

Les principals realitzacions de Can Girona entre la Primera Guerra Europea i la Guerra Civil espanyola van ser la construcció de les primeres escales mecàniques de l'Estat espanyol, les de Can Jorba (1926); 1.600 cotxes per a ferrocarrils i tramvies i divuit vagons de ferrocarril (1929), i la construcció de la Torre de Sant Sebastià al Port de Barcelona (1931). El 1928 van comprar el segon forn Martin-Siemens, de 35 tones de càrrega. El 1929, la factoria ocupava una extensió de 18 hectàrees, vuit de les quals estaven edificades, i tenia 2.600 treballadors.

La Torre de les Aigües

La torre havia estat edificada per Pere Falqués el 1882 i contenia un dipòsit a 40 metres d'altura amb una capacitat de 600 metres cúbics. L'empre-

FOTO: GELASI IGLESIAS, 1936.

De Can Girona al front de Saragossa

L'agost del 1936, dels tallers de Can Girona va sortir un nou model d'auto blindat que va ser col·locat, per exhibir-lo, a la rodona de la Rambla davant de la Societat l'Aliança, que és on estava instal·lat el Comitè de Defensa del Poblenou.

El blindat tenia capacitat per a més de deu homes i anava equipat amb una torre especial per a metralladores.

Després de ser examinat pels milicians i pel públic congregat a la rodona, el van portar, acompanyat per dos cotxes d'escorta, a la rambla de Barcelona, on tenia la seu el Sindicat de la Metal·lúrgia. Finalment, va ser traslladat al carrer d'Anselm Clavé, per ser lliurat a les milícies destinades a Saragossa.

sa que va la construir, Compañía General de Aguas de Barcelona Ladera Derecha del Besòs (1881), tenia l'objectiu de canalitzar l'aigua potable d'una antiga llera del Besòs per subministra-la a Barcelona. Malauradament, tot i que la companyia realitzà estudis previs, l'augment de l'índex de salinitat va precipitar la seva fallida el 1889 i va quedar en mans de la companyia londinenca Barcelona Besòs Waterworks Company Ltd. i posteriorment, el 1895, va ser adquirida per la Societat General d'Aigües de Barcelona. La factoria metal·lúrgica de Can Girona va treure un bon rendiment de les instal·lacions, les va incorporar als processos industrials i utilitzà l'aigua especialment per al refredament dels trens de laminatge. A partir d'aquell moment, la Torre de les Aigües del Besòs esdevingué l'element més representatiu de la fàbrica i un dels símbols de la indústria del Poblenou, àmpliament reproduïda en pintures de diferents artistes com ara les del poblenoví Ramon Calsina.

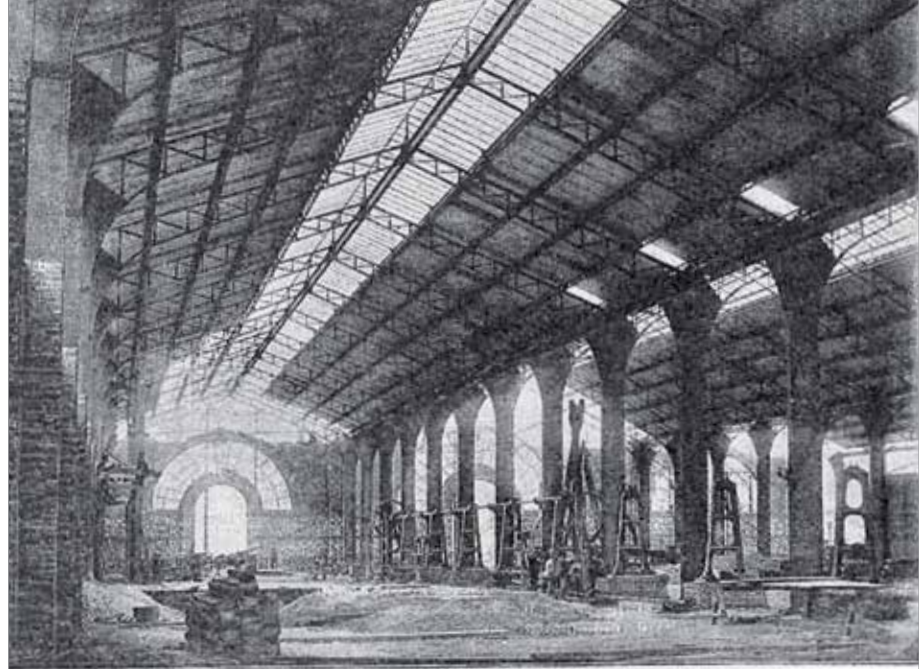
La Guerra Civil

Durant la Guerra Civil espanyola, l'empresa va ser col·lectivitzada i reconvertida en indústria de guerra com les altres indústries del metall catalanes, d'acord amb el decret de la Generalitat del 7 d'agost de 1936. La Torre de les Aigües es va incor-

La Torre de les Aigües envoltada d'altres instal·lacions de la fàbrica.

1

2

Can Girona va participar en la construcció de la galeria de màquines de l'Exposició Universal del 1888.

1. En la vista aèria, s'assenyala el lloc on estava aquesta galeria i que un cop acabada l'Exposició es va utilitzar durant alguns anys per allotjar el mercat del peix.

2. La façana de la galeria de màquines on es generava el vapor necessari per posar en marxa l'Exposició.

3. A la dècada dels anys cinquanta, una part d'aquest edifici, conegut com a nau Waterloo i que era una gran estructura metàl·lica amb pilars de fosa, es va traslladar a Can Girona i es va destinar a la fabricació de trens.

3

La Dinastia

*** Anteayer acabóse de desmontar el armazón de hierro del edificio en que estuvo instalado el panorama de Waterlloo, si bien no ha desaparecido todavía la cerca, porque los operarios se ocupan en el arreglo del afirmado. Dicho armazón parece que se montará de nuevo, bien que en otra forma, en los talleres que la Sociedad de material para ferrocarriles y construcciones posee en el Pueblo Nuevo.

porar així mateix al sistema de defensa antiaèria. S'hi va instal·lar una bateria —la 512, formada per tres peces Oerlikon de 20 mil·límetres fabricades a Suïssa—, connectada amb el Far del Llobregat i la Torre de Sant Sebastià, que tenien per missió protegir la fàbrica i el front litoral dels atacs de l'aviació feixista provenint de Mallorca. Durant els tres anys de guerra i sobretot a partir del febrer del 1937, Can Girona va ser bombardejada en cinc ocasions. El 29 de maig del 1937 caigueren diverses bombes al carrer de Pellaires, que van ocasionar vuit morts i tretze ferits. La fàbrica disposava d'un refugi a la Torre de les Aigües.

El mes d'agost del 1938, el govern central ja instal·lat a Barcelona va requisar totes les indústries de guerra catalanes, que van passar a dependre del Ministeri de Defensa. El gener del 1939, s'obligà els comerciants i industrials a reprendre amb normalitat les activitats empresarials. Les empreses que havien treballat per encàrrec de la Sotssecretaria d'Armament de la República van ser retornades als seus amos, després de pagar prèviament a l'Estat franquista les inversions que havia

fet l'Estat republicà. El país havia quedat devastat, calia refer les vies de ferrocarril, els ponts destruïts, les locomotores, els vagons... Però durant els anys de la postguerra la producció de l'empresa no va remuntar, no hi havia diners per invertir en material i es va trobar en una situació crítica.

Material i Construccions, S.A. (MACOSA) (1947-1989)

El 1947, Material per a Ferrocarrils i Construccions es va fusionar amb Construccions Devis que tenia fàbriques a València i a Alcázar de San Juan. La foneria Devis havia estat creada per Miquel Devis el 1891 i estava especialitzada en la construcció de locomotores. La nova empresa, Materials i Construccions, S.A. (MACOSA), amb un capital de 65 milions de pessetes, entrà en l'òrbita del Banc Central i la seu social es va establir a Madrid.

Un cop passada l'època autàrquica, als anys cinquanta es va produir un espectacular desenvolupament del sector metal·lúrgic. En aquesta època es va construir una nova porta per a l'entrada dels treballadors i es va aixecar la xemeneia que podem contemplar actualment a la cruïlla del carrer de Llull amb Provençals. S'incorporà també en aquests anys una part de l'antiga galeria de màquines, coneguda popularment com a nau Waterloo. Es tractava d'una gran estructura metàl·lica, amb pilars de fosa, fabricada per Can Girona per a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888. El nom de la nau feia honor a la batalla de Napoleó i durant l'exposició es va exhibir una maqueta d'aquesta contesa. Un cop acabada la fira i fins al moment del trasllat, s'havia utilitzat per a l'antic mercat del peix de Barcelona, que estava darrere del parc de la Ciutadella. A Can Girona la nau es va destinar a la fabricació de màquines de tren.

El 1954, MACOSA ja era una de les tres empreses siderúrgiques més importants de Catalunya, juntament amb Torras i Alts Forns de Catalunya. Si l'any 1942 hi treballaven 1.750 obrers, el 1963 es va arribar als 2.037. La producció de l'empresa es va centrar en els sectors de material ferroviari, transport de persones i equips industrials i siderúrgics. Entre les principals realitzacions, a més dels ponts, cotxes de metro i de tren i escales mecàniques, destaquen el Funicular del Tibidabo, la central tèrmica de Sant Adrià i la central nuclear de Vandellòs, que té una estructura de 70 metres d'alçària amb una grua de pont de 300 tones; de la central de Vandellòs també en va fer l'armadura protectora del reactor.

En el context històric de la dictadura, el règim va fer esforços per demostrar que protegia la classe treballadora i se n'ocupava. Les empreses adherides al règim que tenien una política pro-

FOTO: ALÍCIA BOU. DÈCADA 1960.

FOTO: JOSEP MARIA CORTINA PALOU.

La xemeneia més alta i de formigó

Dins del perímetre del que va ser Can Girona queda una de les xemeneies més singulars del barri i molt diferent de les altres, que són majoritàriament de maó vermell. A la dècada dels anys cinquanta, Macosa va construir una xemeneia de formigó armat de 65,3 m d'alçària que en aquells moments era la més alta de la ciutat i la primera que es feia amb formigó.

Té una original forma prismàtica de deu cares amb un tronc piramidal. La corona està constituïda per anells superposats que van augmentant de diàmetre fins a arribar a la boca. La denominació del sistema constructiu és monnoyer (documentat des del 1928), patent que utilitza peces prefabricades de formigó lleugerament armat de dimensions variables amb la finalitat d'aconseguir l'afuament de l'element. És la darrera petjada, junt amb la monumental Torre de les Aigües, del que va ser aquest gran conjunt industrial.

teccionista envers els seus treballadors rebien el títol d'«empresa exemplar». MACOSA va rebre aquest títol el 18 de juliol de 1953. El 1954 inicià la construcció de 80 habitatges per als seus treballadors que configuraren una illa al carrer de Llull, a tocar de Selva de Mar. Els habitatges, inaugurats el 1956, tenien una superfície de 60 metres quadrats i estaven distribuïts en dos pisos per planta sense ascensor, ja que l'edifici no superava els 12 metres. Quan el 2007 es van enderrocar aquests habitatges es proporcionà als antics treballadors pisos de protecció oficial al mateix carrer de Llull. Durant la dècada dels anys setanta, el nombre de treballadors va anar disminuint fins a arribar als 1.900.

El 1978, la fàbrica va créixer cap al nord amb la construcció de quatre conjunts formats per naus longitudinals. Aleshores ocupava una superfície de 163.900 metres, dels quals 112.700 metres eren coberts i 70.700 metres eren tallers. El recinte es distribuïa en onze divisions: laminació, acer, molls i ballestes, construccions metàl·liques —dues de dedicades al material ferroviari—, escales

Els habitatges

Macosa també va construir habitatges per als seus treballadors.

1 i 2. El 1956 es van entrenar els 80 pisos que hi havia al carrer de Llull a l'altura de Selva de Mar. Tenien 60 metres quadrats. Es van enderrocar el 2007.

3. Interior d'una de les escales del carrer de Llull.

Las viviendas de la Factoría de Barcelona

En números anteriores anunciamos la próxima puesta en marcha del proyecto de construcción de un grupo de ochenta viviendas destinadas al personal de nuestra Factoría de Barcelona. Lo que entonces era un proyecto es hoy una realidad. La construcción de las viviendas va

adelante, y dentro de pocos meses nuestra Empresa dispondrá de este primer grupo con el que procurar vivienda sana, higiénica y económica a muchos de sus productores.

Con objeto de que todo el personal esté informado de la marcha de esta construcción, publicamos en esta misma página dos fotografías que, aunque revelan aspectos parciales, son suficientemente expresivas para hacerse cargo de la construcción actual.

1

LAS VIVIENDAS DE BARCELONA

Próximo a terminarse las 80 viviendas que se están construyendo para nuestros productores de la factoría de Barcelona, publicamos un repertaje gráfico para dar una idea de las mismas.

Todas ellas consisten de tres o cuatro dormitorios, comedor espacioso, uno o dos armarios, cuarto de aseo, cocina con despensa, lavadero, cocina económica con termo-sifón, fogón y una pequeña galería donde poder tender la ropa.

Como se puede apreciar por las fotografías, todas los departamentos son alegres y sanos por la gran cantidad de luz y de sol que entra por sus amplios ventanales.

2

3

mecàniques, foneria i mecanització. L'empresa va orientar les vendes cap a una exportació més elevada, fins a arribar al 25 % de la seva producció. S'exportava a Iugoslàvia, Amèrica Llatina, sobretot Argentina, països del nord d'Àfrica i Iran, fins que va esclatar la guerra entre Iran i Irak al començament dels anys vuitanta. Però la crisi i la reconversió de la siderúrgia europea va fer que els resultats fossin deficitaris.

Mediterrània d'Indústries del Ferrocarril, S.A. (MEINFESA) 1989-1993

El mes desembre del 1988 es va constituir la societat Mediterrània d'Indústries del Ferrocarril, S.A. L'abril de l'any següent, MACOSA va cedir els seus actius industrials, tota la seva plantilla, amb subrogació de tots els drets i obligacions dels treballadors, i les seves activitats ferroviàries a MEINFESA, a més dels terrenys i la fàbrica de València. La direcció de MACOSA va saber avançar-se a la crisi final del sector. L'empresa tancà el 1993 i, a partir d'aquest moment, la principal funció de MACOSA va ser la liquidació i la venda dels terrenys que ocupava, valorats en uns 10.000 milions de pessetes. Actualment, de Can Girona només es conserva la Torre de les Aigües amb la casa de les vàlvules i la xemeneia del carrer de Lull.

GEC-Alsthom Ibérica S.A.

El 1990, la multinacional francobritànica GEC-Alsthom va aconseguir el 70 % de les accions de MEINFESA i l'altre 30 % va quedar en mans de MACOSA. El març del 1993 es van fusionar les societats MEINFESA i GEC-Alsthom. Finalment, GEC va renunciar a la seva part de l'empresa i aquest fet va donar lloc a Alsthom Transporte, S.A. El 1994 es van abandonar els terrenys del Poblenou i l'empresa va instal·lar la planta a Santa Perpètua de Mogoda, després de la fusió prèvia amb l'altra gran metal·lúrgica de Barcelona, La Maquinista Terrestre i Marítima. La intenció de la multinacional és que la fàbrica de Santa Perpètua sigui més competitiva, ja que està situada al costat de la línia ferroviària Barcelona-Vic i molt a prop del traçat d'alta velocitat que uneix Barcelona amb París. ●

Monument dedicat als treballadors de Can Girona que es va instal·lar el 2015 a la plaça de Ramon Calsina. És un bogie, un carretó articulat.

La maleta didàctica de Macosa

La idea de confeccionar una maleta didàctica sobre els 150 anys d'existència de l'empresa metal·lúrgica Macosa (Materiales para la Construcción, Sociedad Anónima) parteix de l'Associació d'Extreballadors de Macosa i del Districte Municipal de Sant Martí. La confecció de la maleta s'encarregà a l'Arxiu Municipal de Sant Martí, i l'execució va anar a càrrec de l'empresa Schola Didàctica Activa, SL. Per elaborar-la, es van consultar diferents arxius i entitats i també es van utilitzar fonts primàries a través d'entrevistes a antics treballadors de l'empresa.

La maleta, de pell fosca i amb un aire antic, conté diferents documents en formats diversos, distribuïts en dos pisos separats per una làmina de plàstic.

En el primer hi trobem:

- Un manual d'utilització i una guia didàctica per als docents, amb la concreció dels objectius d'aprenentatge de diferents matèries i les competències que es poden treballar a partir dels documents que conté la maleta. El desplegament curricular està adreçat als alumnes de 4t d'educació secundària i de 1r i 2n de batxillerat.
- Un recull de 80 fitxes de treball amb suport documental.
- Un primer dossier que tracta sobre la història del municipi de Sant Martí de Provençals i la fàbrica Macosa.
- Un segon dossier on s'especifica quina era l'estructura de la fàbrica, l'organigrama, les seves divisions, el procés de treball del ferro i l'acer i els productes que s'hi fabricaven.
- Un tercer dossier titulat «El món obrer a Can Girona».
- Una reproducció en miniatura de la Torre de les Aigües feta amb resina i pintada de color ocre, amb un peu de color fosc.

–Tres pots petits cilíndrics de plàstic transparent amb el tap de rosca blanc, que tenen tres etiquetes: hematies, magnetita (minerals de ferro) i amiant. El pot de l'amiant és buit. Una de les seves característiques és que es pot desfer en fibres cada vegada més fines fins a esdevenir microscòpiques. L'amiant no es veia, surava en l'aire, però hi era ben present, com per desgràcia es va demostrar posteriorment.

En el segon pis, sota la làmina d'escuma hi trobem:

- Dins d'un sobre marró, diferents documents i bàsicament notícies, plànols, contractes i fotografies, que il·lustren el text de la història de l'empresa i donen suport documental a les fitxes de treball.
- Un exemplar de la revista Icària, el número 7, editada per l'Arxiu Històric del Poblenou el 2003.
- Un CD amb fonts orals: entrevistes a antics treballadors de l'empresa.

Hi ha dos exemplars d'aquesta maleta: un es troba a l'Arxiu Municipal de Sant Martí (avinguda del Bogatell, 17) i l'altre als Serveis Educatius del Districte de Sant Martí, concretament al Centre de Recursos Pedagògics (Gran Via de les Corts Catalanes, 924). Conèixer l'existència d'aquest recurs didàctic i utilitzar-lo pot resultar interessant per a les escoles, els instituts i les institucions del districte. La qualitat pedagògica del conjunt, així com l'esforç i el treball que ha comportat elaborar aquest material, mereix un apropament dels professionals de l'ensenyament. El format especial, la maleta, és un element de misteri i motivació per als alumnes i una manera diferent d'aprofundir en la història del Poblenou i gaudir del patrimoni de tots.

A. I.